

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Навчально-науковий медичний інститут
Кафедра фізичної терапії та ерготерапії

СИЛАБУС

вибіркової навчальної дисципліни

Фізична терапія пацієнтів з просттравматичним стресовим розладом
(назва дисципліни)

підготовки бакалавра (на базі повної загальної середньої освіти)
(назва освітнього рівня)

спеціальності 227 «Фізична терапія, ерготерапія»
(шифр і назва спеціальності)

освітньо-професійної програми 227 «Фізична терапія, ерготерапія»
(назва освітньо-професійної освітньо-наукової/освітньо-творчої програм)

Силабус навчальної дисципліни «Фізична терапія пацієнтів з просттравматичним стресовим розладом» підготовки “бакалавра”, галузі знань — 22 - охорона здоров'я, спеціальності — 227 - фізична терапія, ерготерапія, за освітньою програмою - фізична терапія, ерготерапія

Розробник: Гайволя Р.Ю., асистент кафедри фізичної терапії та ерготерапії

Силабус навчальної дисципліни затверджений на засіданні кафедри **фізичної терапії та ерготерапії**

протокол № 3 від 16.10.2020 р.

Завідувач кафедри:

(Андрійчук О. Я.)

I. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Галузі знань, спеціальності, освітні програми, освітній ступінь	Характеристика навчальної дисципліни
Денна форма навчання	Галузі знань: 22 «Охорона здоров'я»	Вибіркова
		Рік навчання 3
		Семестр 6
	Спеціальності: 227 – фізична терапія, ерготерапія	
Кількість годин/кредитів 150 / 5	Освітньо-професійна програма фізична терапія, ерготерапія	Лекції: 30 год.
		Практичні: 36 год.
		Самостійна робота: 72 год.
		Консультації: 12 год.
ІНДЗ: немає	Бакалавр	Форма контролю: залік

II. ІНФОРМАЦІЯ ПРО ВИКЛАДАЧІВ

Викладачі: Гайволя Руслан Юрійович, асистент викладача кафедри фізичної терапії та ерготерапії, rgaivolya@gmail.com

Комунікація зі студентами: електронною поштою, на заняттях згідно розкладу, за графіком консультацій.

Розклад занять розміщено на сайті навчального відділу СНУ: <http://194.44.187.20/cgi-bin/timetable.cgi?n=700>

Розклад консультацій. Консультації проводяться згідно розкладу, що розміщений на дошці оголошень кафедри фізичної терапії та ерготерапії.

III. ОПИС ДИСЦИПЛІНИ

АНОТАЦІЯ КУРСУ

У сучасному світі темп життя пришвидшується. Щоб вважатися конкурентноздатним, необхідно завжди бути сконцентрованим, працездатним та ефективним. На такі серйозні зміни наш організм реагує емоційними напруженнями. У всьому світі 77% людей регулярно відчувають фізіологічні та психологічні симптоми, пов'язані зі стресом.

Політичне протистояння, яке відбувається в Україні, і трагічна загибель великої кількості людей породили гострі стресові ситуації, небезпечні для життя. Це стресові ситуації, що виходять за рамки звичного людського досвіду. До них належать стихійні лиха,

природні та техногенні катастрофи, війни. Для цієї групи розладів характерно, що в життєво-небезпечній ситуації перебуває велика група людей, об'єднана спільним горем.

Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) — це хронічне порушення психічного стану, що може розвинутися після травматичної події. Близько 8% чоловіків та 20% жінок, що пережили травматичні події, мають ПТСР, що може закінчитися руйнацією стосунків, роботи, здоров'я чи навіть життя. Результати численних досліджень свідчать, що психологічний стан, який розвивається внаслідок впливу травматичної події, не належить до жодної з відомих у клінічній практиці класифікацій.

Поширеність цих розладів прямо залежить від частоти стресових ситуацій. У 50–80% осіб, які перенесли тяжкий стрес, розвиваються клінічно оформлені розлади і порушення адаптації. У мирний час випадки ПТСР відзначають у 0,5% випадків у жінок і в 1,2% — у чоловіків. Найбільш вразлива група — це діти, підлітки та люди літнього віку. Крім специфічних біологічних і психологічних особливостей, у цієї групи осіб не сформовані (у дітей) або ригідні (у людей літнього віку) компенсаторні механізми. ПТСР виникає як відставлена і/або затяжна реакція на стресову подію чи ситуацію виключно загрозливого чи катастрофічного характеру, що здатна викликати дистрес — вид стресу, який характеризується найвищим ступенем вираженості, що негативно впливає на організм значною мірою, дезорганізує діяльність і поведінку людини. Також розглядається як стан емоційного напруження, який виникає при конфліктних, кризових життєвих ситуаціях і перевищує за своєю інтенсивністю чи тривалістю індивідуальні психофізичні й особистісні адаптивні можливості. Це може закінчитися руйнацією стосунків, роботи, здоров'я чи навіть життя. ПТСР можна подолати чи навчитися ним керувати. При цьому важливим є не тільки відчуття та інтенсивність стресу, але і реакція пацієнта на стрес.

Основою формування знань, умінь і навичок у навчальній дисципліні «Фізична терапія пацієнтів з просттравматичним стресовим розладом» є лекційні заняття, лабораторні заняття, індивідуальні консультації, а також самостійна робота.

2. Пререквізити (*попередні курси, на яких базується вивчення дисципліни*): розуміння термінології у сфері фізичної культури на рівні шкільної програми, основи медичних знань, основи анатомії та фізіології людини, основи практичної діяльності у фізичній терапії та ерготерапії, терапевтичні вправи, тренування рухової активності хворих і неповносправних.

Постреквізити (*дисципліни, для вивчення яких потрібні знання, уміння і навички, що здобуваються після закінчення вивчення даної дисципліни*): Основи медико-соціальної реабілітації; методика і техніка масажу; дихальна і звукова гімнастика; клінічний реабілітаційний менеджмент при порушенні діяльності серцево-судинної, дихальної, систем, опорно-рухового апарату, при неврологічних дисфункціях; преформовані фізичні чинники; механотерапія; основи ерготерапії та функціональне тренування; навчальна та клінічні виробничі практики.

3. Мета і завдання навчальної дисципліни:

Метою викладання навчальної дисципліни «Фізична терапія пацієнтів з просттравматичним стресовим розладом» є поглиблення знань студентів про проведення реабілітаційних заходів пацієнтів з просттравматичним стресовим розладом та набуття ними теоретичних знань і практичних навичок щодо особливостей фізичної терапії у фахово-реабілітаційній діяльності для відновлення здоров'я та працездатності пацієнтів з просттравматичним стресовим розладом.

Основними завданнями дисципліни «Фізична терапія пацієнтів з просттравматичним стресовим розладом» є:

- формування загальних та фахових компетентностей в розрізі предмету;
- навчити студентів оволодіти навичками роботи із застосуванням засобів фізичної

терапія пацієнтів з прострауматичним стресовим розладом;

- проводити безпечну для пацієнта/клієнта та практикуючого фахівця практичну діяльність з фізичної терапії;

- виробити базові навички розробки індивідуальної роботи з пацієнтами, які страждають прострауматичним стресовим розладом ;

- визначати доцільні методи впливу засобів фізичної терапії при прострауматичних стресових розладах , вибрати оптимальні засоби для пацієнта з прострауматичним стресовим розладом

4. Результати навчання (Компетентності).

ЗК 01. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.

ЗК 02. Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів). ЗК 03. Навички міжособистісної взаємодії. ЗК 04. Здатність працювати в команді ЗК 12. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях. ЗК 14. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства. ЗК 15. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області.

СК 01. Здатність пояснити пацієнтам, клієнтам, родинам, членам міждисциплінарної команди, іншим медичним працівникам потребу у заходах фізичної терапії, ерготерапії, принципи їх використання і зв'язок з охороною здоров'я. СК 03. Здатність трактувати патологічні процеси та порушення і застосовувати для їх корекції придатні засоби психотерапії, медикаментозної терапії, фізичної терапії, ерготерапії. СК 05. Здатність провадити безпечну для пацієнта/клієнта та практикуючого фахівця практичну діяльність з фізичної терапії пацієнтів з прострауматичним стресовим розладом і також інших областях медицини. СК 09. Здатність забезпечувати відповідність засобів фізичної терапії функціональним можливостям та потребам пацієнта/клієнта. СК 10. Здатність проводити оперативний, поточний та етапний контроль стану пацієнта/клієнта відповідними засобами й методами та документувати отримані результати.

ПР 10. Здійснювати заходи фізичної терапії для ліквідації або компенсації рухових порушень та психічного стану. ПР 11. Здійснювати заходи ерготерапії для ліквідації або компенсації функціональних та асоційованих з ними обмежень активності та участі в діяльності. ПР 16. Проводити інструктаж та навчання клієнтів, членів їх родин, колег і невеликих груп.

5. Структура вибіркової дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Усього	Лекції	Лаборат (Практ.)	Сам. роб.	Конс.	Форма контролю / Бали
Змістовий модуль 1. Основні поняття про стрес						
Тема 1. Стрес, ознаки і причини стресу, стресові фактори	16	4	4	8	-	ДС РМГ/5
Тема 2. Види стресу, фази та їх характеристика	16	4	4	8	-	ДС РМГ/5
Тема 3. Симптоматика стресу, його вплив на організм	16	4	4	8	-	ДС РМГ/5
Тема 4. Методи діагностики та керування стресами	16	2	4	8	2	ДС РМГ/5
Разом за змістовим модулем 1	64	14	16	32	2	20

Змістовий модуль 2.						
Прострауматичний стресовий розлад						
Тема 5. Поняття про посттравматичний синдром та його поширеність	18	4	4	8	2	ДС РМГ/5
Тема 6. Причини, прояви, ризику розвитку ПТСР	18	4	4	8	2	ДС РМГ/5
Тема 7. Діагностика та методи лікування ПТСР	18	4	4	8	2	ДС РМГ/5
Тема 8. Засоби фізичної терапії пацієнтів з ПТСР	32	4	8	16	4	ДС РМГ/5
Разом за змістовим модулем 2	86	16	36	72	10	20
Види підсумкових робіт:						Бал
Модульна контрольна робота № 1						30
Модульна контрольна робота № 2						30
Усього годин	150	30	36	72	12	100

*Форма контролю: ДС – дискусія, ДБ – дебати, Т – тести, ТР – тренінг, РЗ/К – розв’язування задач / кейсів, ІНДЗ / ІРС – індивідуальне завдання / індивідуальна робота студента, РМГ – робота в малих групах, МКР / КР – модульна контрольна робота/ контрольна робота, Р – реферат, а також аналітична записка, аналітичне есе, аналіз твору тощо.

6. Завдання для самостійного опрацювання

№ з/п	Тема	Кількість годин
1	Тема 1. Стрес, ознаки і причини стресу, стресові фактори Губенко І.Я. Основи загальної і медичної психології, психічного здоров'я та міжособового спілкування : підручник / І.Я.Губенко, О.С. Карнацька, О.Т.Шевченко. — К. : Медицина, 2013. — 296 с. Козлова В. А. Основи валеології : навч. посіб. / В. А. Козлова. — Кіровоград : ФОН-ПАНДРОМ, 2012. - 352 с. Щербатых Ю. В. Психология стресса /Ю. В. Щербатых. – М.: Эксмо, 2006.	8
2	Тема 2. Види стресу, фази та їх характеристика Губенко І.Я. Основи загальної і медичної психології, психічного здоров'я та міжособового спілкування : підручник / І.Я.Губенко, О.С. Карнацька, О.Т.Шевченко. — К. : Медицина, 2013. — 296 с. Козлова В. А. Основи валеології : навч. посіб. / В. А. Козлова. — Кіровоград : ФОН-ПАНДРОМ, 2012. - 352 с. Щербатых Ю. В. Психология стресса /Ю. В. Щербатых. – М.: Эксмо, 2006.	8
3	Тема 3. Симптоматика стресу, його вплив на організм Губенко І.Я. Основи загальної і медичної психології, психічного здоров'я та міжособового спілкування :	8

	<p>підручник / І.Я.Губенко, О.С. Карнацька, О.Т.Шевченко. — К. : Медицина, 2013. — 296 с.</p> <p>Медицина психологія / [С.Д. Максименко, І.А.Коваль, К.С. Максименко, М.В.Папуча] ; за ред. С. Д. Максименка. — Вінниця : Нова Книга, 2008. — 520 с.</p>	
4	<p>Тема 4. Методи діагностики та керування стресами</p> <p>Сергієнко Л.П. Комплексне тестування рухових здібностей людини. — Миколаїв: УДМТУ, 2001. — 360 с.</p> <p>Шкали, тести и опросники в медичинской реабілітації: Руководство для врачей и научных работников / Под ред. А.Н. Беловой, О.Н. Шепетовой.- М.: Антидор, 2002.- 440с.</p> <p>Яровой В.К. Методы исследования в физической реабилитации / В.К.Яровой.- Севастополь: ООО «РИБЭСТ», 2006.- 180с.</p>	8
5	<p>Тема 5. Поняття про посттравматичний синдром та його поширеність</p> <p>Романчук О. І. Психотравма та спричинені нею розлади: прояви, наслідки та сучасні підходи до терапії // NeuroNews, 2012, с.30 – 37</p> <p>Діагностичні критерії ПТСР для дітей (DSM-5) Синопис діагностичних критеріїв DSM-5 та протоколів NICE для діагностики та лікування основних психічних розладів у дітей та підлітків. / перекл. з англійської; упор. та наук. ред. Леся Підлісецька. (Серія «Психологія. Психіатрія. Психотерапія»). Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2014. 112 с. – с. 85—91.</p> <p>Посттравматичний стресовий розлад: [навч. посіб. для студентів вищ. мед. навч. закл. МОЗ України / Венгер О. П. та ін.] ; ДВНЗ "Тернопіль. держ. мед. ун-т ім. І. Я. Горбачевського МОЗ України". — Тернопіль : ТДМУ, 2016. — 260 с. : табл. — Бібліогр.: с. 250—258 — ISBN 978-966-673-278-4</p>	8
6	<p>Тема 6. Причини, прояви, ризики розвитку ПТСР</p> <p>Романчук О. І. Психотравма та спричинені нею розлади: прояви, наслідки та сучасні підходи до терапії // NeuroNews, 2012, с.30 – 37.</p> <p>Посттравматичний стресовий розлад: [навч. посіб. для студентів вищ. мед. навч. закл. МОЗ України / Венгер О. П. та ін.] ; ДВНЗ "Тернопіль. держ. мед. ун-т ім. І. Я. Горбачевського МОЗ України". — Тернопіль : ТДМУ, 2016. — 260 с. : табл. — Бібліогр.: с. 250—258 — ISBN 978-966-673-278-4</p>	8
7	<p>Тема 7. Діагностика та методи лікування ПТСР</p> <p>Сергієнко Л.П. Комплексне тестування рухових здібностей людини. — Миколаїв: УДМТУ, 2001. — 360 с.</p> <p>Шкали, тести и опросники в медичинской реабілітації: Руководство для врачей и научных работников / Под ред. А.Н. Беловой, О.Н. Шепетовой.- М.: Антидор, 2002.- 440с.</p> <p>Яровой В.К. Методы исследования в физической реабилитации / В.К.Яровой.- Севастополь: ООО «РИБЭСТ», 2006.- 180с.</p> <p>Психологічна діагностика та корекція посттравматичного стресового розладу особистості: метод. посіб. / В. Є.</p>	8

	Харченко, М. А. Шугай. – Острог : Острозька академія, 2015. – 160 с. – ISBN 617-7328-18-5.	
8	Тема 8. Засоби фізичної терапії пацієнтів з ПТСР Романчук О. І. Психотравма та спричинені нею розлади: прояви, наслідки та сучасні підходи до терапії // NeuroNews, 2012, с.30 – 37 Бальсевич В. К. Физическая активность человека / В. К. Бальсевич, В. А. Запорожанов. – Киев : Здоровье, 2007. – 224 с. Боген М.М. Навчання рухових дій / М. М. Боген. – К.: Фізична культура і спорт, 2005. – 234 с. Психологічна діагностика та корекція посттравматичного стресового розладу особистості: метод. посіб. / В. Є. Харченко, М. А. Шугай. – Острог : Острозька академія, 2015. – 160 с. – ISBN 617-7328-18-5. Эффективная терапия посттравматического стрессового расстройства. Под редакцией Эдны Б. Фoa Теренса М. Кина Мэтью Дж. Фридмана. Москва «Когито-Центр» 2005(рос.).	16
	Разом	72

IV. ПОЛІТИКА ОЦІНЮВАННЯ

Розподіл балів та критерії оцінювання

Загальна оцінка за курс складається як алгебраїчна сума оцінок за кожен з двох модулів: поточне тестування (практичні заняття, самостійна робота); контрольні роботи наприкінці кожного змістового модуля.

Оцінювання здійснюється за 100-бальною шкалою ECTS. На оцінку завдань модуля I відводиться 40 балів, модуля II – 60 балів.

Модуль I передбачає перевірку якості засвоєння теоретичного курсу, виконання практичних робіт безпосередньо на заняттях. Загальна кількість тем цього модуля становить 8 (4– I змістовий модуль, 8– II змістовий модуль). Кожна з тем I модуля оцінюється від 0 до 5 балів і II змістового модуля оцінюється від 0 до 5 балів.

Модуль II передбачає перевірку підсумкових знань і вмінь студентів шляхом написання модульних контрольних робіт. Оцінка за модуль II виставляється за виконання студентом 2 контрольних робіт (по кожному із змістових модулів), які передбачають перевірку теоретичних знань. Контрольні роботи оцінюються за 30-бальною шкалою.

У разі наявності документа, що засвідчує навчання на сертифікованих курсах, онлайн-курсах, які дотичні до тем дисципліни, можливе зарахування певної кількості годин, відповідно до [Положення про визнання результатів навчання, отриманих у формальній, неформальній та/або інформальній освіті у Волинському національному університеті імені Лесі Українки](#)

Критерії оцінювання модульного / підсумкового тесту: оцінка **“відмінно”** відповідає 27-30 балам, ставиться за відмінне написання підсумкової / модульної контрольної роботи; оцінка **“добре”** відповідає 22-26 балам, ставиться за хороше написання підсумкової / модульної контрольної роботи; оцінка **“задовільно”** відповідає 18-21 балам, ставиться за задовільне написання підсумкової / модульної контрольної роботи; оцінка **“незадовільно”** відповідає 1-17 балам, ставиться за незадовільне написання підсумкової / модульної контрольної роботи.

У разі недотриманням студентом засад академічної доброчинності - сукупності етичних принципів та визначених законом правил, якими керуються учасники освітнього процесу під час навчання, викладання і провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень, оцінювання роботи не буде відбуватись (!). Списування під час контрольних робіт

заборонені (в т.ч. із використанням мобільних девайсів). Мобільні пристрої дозволяється використовувати лише під час он-лайн тестування та підготовки практичних завдань під час заняття. **Дотримання академічної доброчесності здобувачами освіти** передбачає: • самостійне виконання навчальних завдань, завдань поточного та підсумкового контролю результатів навчання (для осіб з особливими освітніми потребами ця вимога застосовується з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей); • посилення на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; • дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права; • надання достовірної інформації про результати власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використані методики досліджень і джерела інформації.

V. ПІДСУМКОВИЙ КОНТРОЛЬ

Залік здійснюється провідним викладачем, має на меті перевірку рівня знань студента під час виконання екзаменаційних тестів. Максимальна кількість балів, яку студент може набрати за іспит становить 60 балів. Оцінювання знань студентів здійснюється за результатами поточного й модульного контролю. При цьому завдання з цих видів контролю оцінюються в діапазоні від 0 до 100 балів включно. У випадку незадовільної підсумкової оцінки, або за бажання підвищити рейтинг, студент складає іспит у формі тестування. При цьому бали, набрані за результатами модульних контрольних робіт, анулюються.

Перелік питань до заліку

1.

VI. Переведення оцінки шкали ECTS на національну шкалу здійснюється за Шкалою оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка
90-100	Зараховано
82-89	
75-81	
67-74	
60-66	
1 - 59	Незараховано

VII. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Бальсевич В. К. Физическая активность человека / В. К. Бальсевич, В. А. Запорожанов. – Киев : Здоровье, 2007. – 224 с.
2. Боген М.М. Навчання рухових дій / М. М. Боген. – К.: Фізична культура і спорт, 2005. – 234 с.
3. Губенко І.Я. Основи загальної і медичної психології, психічного здоров'я та м'язово-скелетного спілкування : підручник / І.Я.Губенко, О.С. Карнацька, О.Т.Шевченко. — К. : Медицина, 2013. — 296 с.

4. Діагностичні критерії ПТСР для дітей (DSM-5) Синопис діагностичних критеріїв DSM-5 та протоколів NICE для діагностики та лікування основних психічних розладів у дітей та підлітків. / перекл. з англійської; упор. та наук. ред. Леся Підлісецька. (Серія «Психологія. Психіатрія. Психотерапія»). Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2014. 112 с. – с. 85—91.
5. **CPG** (2010). "Підручник по клінічній практиці у поводженні із пост-травматичним Стресом." Видання Міністерства у справах Ветеранів та Департаменту оборони США, 2010, 254 с, більше 600 літ.дж. (VA/DoD Clinical Practice Guideline for Management of Post-traumatic Stress, 2010) (англ.)
6. Козлова В. А. Основи валеології : навч. посіб. / В. А. Козлова. — К іровоград : Ф О -П А лександро ва М . В., 2012. - 352 с.
- Медична психологія / [С.Д. Максименко, І.А.Коваль, К.С. Максименко, М.В.Папуча] ; за ред. С. Д. Максименка. — Вінниця : Нова Книга, 2008. — 520 с.
7. Посттравматичний стресовий розлад : [навч. посіб. для студентів вищ. мед. навч. закл. МОЗ України / Венгер О. П. та ін.] ; ДВНЗ "Тернопіл. держ. мед. ун-т ім. І. Я. Горбачевського МОЗ України". — Тернопіль : ТДМУ, 2016. — 260 с. : табл. — Бібліогр.: с. 250—258 — [ISBN 978-966-673-278-4](#)
8. Психологічна діагностика та корекція посттравматичного стресового розладу особистості : метод. посіб. / В. Є. Харченко, М. А. Шугай. — Острог : Острозька академія, 2015. — 160 с. — [ISBN 617-7328-18-5](#).
9. Романчук О. І. Психотравма та спричинені нею розлади: прояви, наслідки та сучасні підходи до терапії // NeuroNews, 2012, с.30 – 37.
10. Сергієнко Л.П. Комплексне тестування рухових здібностей людини. — Миколаїв: УДМТУ, 2001. — 360 с.
11. Табаровскі І. Що може Україна запозичити із досвіду інших країн щодо ПТСР? /Tabarovsky I., Kennan Cable No.13: What Ukraine Can Learn from Other Countries' Experiences with PTSD// Публікація Wilson Center, 5 січня 2016.
12. Тарабрина Н. В. Практикум по психологии посттравматического стресса. — СПб: Питер, 2001. — 272 с.
13. Эффективная терапия посттравматического стрессового расстройства. Под редакцией Эдны Б. Фоа Теренса М. Кина Мэтью Дж. Фридмана. Москва «Когито-Центр» 2005(рос.).
14. Фрідман М. Дж. ПТСР – історія та загальний огляд // Публікація центру ПТСР Міністерства у справах ветеранів США. 2016.
15. Фрідман М. Пост-травматичний стресовий розлад у військових ветеранів. /Friedman, M. J., Schnurr, P. P., McDonagh-Coyle, A. Post-traumatic stress disorder in the military veteran. // Psychiatric clinics of North America, 1994- v.17, No.2, с.265—277.
16. Фодор К. Е. . Чи є глобальним вивчення травматичного стресу? Бібліометричне дослідження / Fodor, K. E. et al. "Is traumatic stress research global? A bibliometric analysis. // Eur J Psychotraumatology, Vol 5, 2014.
17. Шамрей В.К. Организация психиатрической помощи и структура психических расстройств военнослужащих Красной Армии в годы Великой Отечественной войны / В. К.Шамрей, Г. П.Костюк, А. Г.Чудиновских, А. Г.Синенченко // Социальная и клиническая психиатрия. Вып. № 4 / т. 20.
18. Шкалы, тесты и опросники в медицинской реабилитации: Руководство для врачей и научных работников / Под ред. А.Н. Беловой, О.Н. Шепетовой.- М.: Антидор, 2002.- 440с.
19. Щербатых Ю. В. Психология стресса /Ю. В. Щербатых. – М.: Эксмо, 2006.
20. Яровой В.К. Методы исследования в физической реабилитации / В.К.Яровой.- Севастополь: ООО «РИБЭСТ», 2006.- 180с.

